ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՇԱՐԺՈՒՄ

ՏԵՍՐ ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ — Հայր մեր. — Մաճուկն եւ Ազգն. — Առ փոթրիկն Գէորգ. — Համառօտ պատմութիւն Քաղաքական տնտեսութեան. — Հիւծեալ աղջիկն. — Ջաւիկ. — Նորաձիլ եւ անճիպ մատեանք :

ՀԱՅՐ ՄԵՐ

Ա. Ո. ՄԵԾԱՇՈՒՔ

ՓՈՒՐՑՈՆ ԻՇԽԱՆ ԼՈՒՍԻՆԵՆ

Ինդ սեաւ ամպօք՝ արք եւ կանայք համախումբ՝
Հարց առնէին. « Տեղս այս ուսի՞ յորդառատ.
Հնդեղին դէմ անհրնա՞ր է կանգնել Ծումբ.
Չէ՞ մարթ վանել զամպս , որք միգե՞ն անընդհատ : »

Ըզգայուն կին մ'ու զգօն ծայնեց. « Այս տարա՛փ...
Ո՛հ, յորդ արտասուք մեր փոխեցան յորդ ի տեղ.
Խ'առնուլ չէ մարթ ինչ՝ այլ բանալ լա՛յն զմեր ափ ,
Հաւաքել ջուրն , այնու մաքրել վաղ տուն տեղ : »

« Եւ արդարեւ — յաւել հանին մերձ ի հող —
Անմըտութիւն է՝ Տեառն ընդդէմ գանգատել.
Տեղայ տարափ , որոտայ շանթ , գլանայ շող .
Անկ է մարդոյն համակերպիլ ւ'աղօթել : »

Խարտեաշ մանուկ մ'ի ձեռին խաչ , ծաղիկ , հաց ,
Խայտաց ի գիրգ մօր գիրկն՝ հարցեալ հրճուագինս.

« Ո՞ր աղօթքն է հաճոյագոյն առ Աստուած . »
Մընչեց մայրիկն ի յո՛յզ. « Հայր մեր որ յերկինս » :

Ծերք եւ մանկունք , կանայք եւ արք՝ յեռանդեան՝
Ի գուես անկեալ , աղօթս այսպէս արարին.
« Ո՛ հայր մեր , որ ես ի յերկինս յաւիտեան ,
Որպէս յերկրի , յայեաս եւ յալս ի խորին .

Քեզ աղօթեմք, արկեալ առ Քեզ ոչ աղերս՝
Թէ շըրջիցես զանյեղլի զկարզ բընութեան .
Այլ զի միտք մեր ըսքանչանան ընդ տիեզերս .
Եւ աղօթքն է Ծարգման հոգւոյն ըզմայլման :

Ի Քէն ոչինչ հայցեմք , ո՛չ հաց , ո՛չ տանիք.
Պարգեւած ես մեզ հող , ցօղ , շող , ծեռք եւ խելք.
Ի՛եթէ տուայտին յերկրի , հեծեն այնքանիք,
Ո՞չ մարդոյն է գործ՝ սովն , ո՞չ վիշտն՝ հոգւոյն պէ՛տք :

Ոչինչ ի Քէն հայցեմք . սըփռած ես ծաղիկ
Ընդ մեր ոտիւք , ըզ մեր գըլխով լուսաուռք.
Եթէ գոն անդ սեւ ամպք , եւ աստ՝ սեւ դըժնիկ,
Ձե՞ն ամպք՝ աստեղց քօղքն , եւ դըժնիկ՝ վարդին շո՛ւք՝

Հայցեմք ի Քէն ո՛չ կեանք երկար , ո՛չ բերկրանք.
Երկարաւեւ չէ՞ կեանքն , ոյր ժամք նշանակին
Քաղցրիկ յուզմամբք, վեհ խորհրդով, արդեամբք ցա՛նգ.
Ի՛ո՞չ խիղճն հանդարտ՝ զմեռն առնէ սիրտ բերկրագին :

Ինչ ոչ ի Քէն հայցեմք , ո՛չ մեր , ո՛չ Հայ ազգս.
Այլ ի Քեզ , Տէ՛ր , խորհիմք ի տես անդընդոց ,
Աստեղն ի տես՝ ոյր շողքն յոսկի փոխին հասկս ,
Ամպոցն ի տես՝ մերձ Քըխաճոյր եւ մերձ բոց :

Ի Քեզ խորհիմք , ցօղս յընդես մեզ Քէ՛ սահանս .
Եւ յանըզգայս բացեալ հոգեակն իւր Քեւեր ,
Վերասլանայ, բանս հրծծելով օհինահանս՝
Զանգեալս ի սէր եւ ի սքանաս, ո՛վ Հայր մեր։ »

ՄԱՆՈՒԿՆ ԵՒ ԱԶԳՆ (1)

(ԱԶԳԱՅԻՆ ԲԱՐԵՇՐՋՈՒԹԻՒՆ)

ԸՆՏԱՆԻՔ, ՋՐՕՍԱՆՔ. — *Ձեռաց աշխատութիւն, ծնրադրութիւն ու զուարճութիւն՝ ըսինք՝ Հայուն կեանքն ամփոփող երբեակ գործօղութիւններն էին յառաջ քան ըզմահմանադրութիւն. Տեսանք թէ ինչպէս Հայ միտքն՝ իր առաքինական զարգացման հետեւութեամբ՝ սկսաւ աւելի յստակ ծանօթանալ իւր վաստակոց առարկային եւ իր հաւատոց առարկային վրայ. տեսանք թէ միտքն ինչպէս ձեռաց ու ծնգաց վրայ ներգործեց եւ զայնս աղատագրեց. թէ ինչպէս թեւեր առաւ մանգամայն դատատակին ու հոգիին, որով մին սկսաւ իր մակարդակէն վեր բարձրանալ ու սլանալ Աբուեսոյին վերնագաւառներն, որով միւսն սկսաւ խոստովանահօր վերարկուին ու կամարաւոր տաճարին ծածկոյթներէն դեր ի վեր խոյանալ եւ հաւատալեաց վրայ բարձրէն նայիլ ու խոկալ. Տեսանք ձեռաց ու ծնգաց ազատագրութիւնն, արհեստական ու կրօնական բարեշրջութիւնն. Ա՛յժմ մեզ կը մնայ խօսիլ զուարճութեան վրայ, ուր կը նուիրէին մեր հարք աշխատանքէ եւ աղօթքէ դուրս մնացած ժամանակն: Արդ, զուարճութիւնն ալ կը-րեց եւ կը կրէ զեւ բարեշրջութիւն: Նարտախաղ ու թղթախաղ՝ սրճարանաց ու գրօսարանաց ու տանց մէջ. այս էր հին բարի ժամանակին Հայոց զուարճութիւնն: Ո՛չ սէր. ո՛չ բանաստեղծութիւն.*

(1) Շարունակութիւն եւ վերջ:

ոչ ընթերցում. ոչ ազգային ու գրական ու գիտական ու քաղաքական իօսակցութիւն. ոչ խորհրդակցութիւն մանկանց մարմնական ու մտական բարւոք դաստիարակութեան նկատմամբ. ոչ ազգային ուսներ, ոչ կրթական ուսներ. ոչ ազգային խորհրդարան, ոչ ազգային մատենադարան: Շուկայէն եկեղեցի, եկեղեցիէն սրճարան. ատեն ալ կ'երթայինն ճաշելու եւ ննջելու, նարտ խաղալու եւ ձարիիկ խմելու համար:

Ի՜նչ պարզ, ի՜նչ հանճարեղ վիճակ՝ բաղդատմամբ այսօրեայ Հայութեան վիճակին. Որպէս կենդանական մարմինն իր բարեշրջութեան ընթացքին մէջ կը զարգանայ նորանոր գործարաններ ստանալով եւ իր միջավայրին մէջ իր զարգացման յարմար գտած նորանոր տարերքն իւրացնելով, նոյնպէս ընկերական մարմինն ալ, նոյնպէս Հայ ընկերական մարմինն ալ բարեշրջեցաւ, նոր գործարաններով հարստացաւ ու զարգացաւ. Եւ չարունակելով բարեշրջութիւնն՝ անձնիւր գործարանի պաշտօնք հանապազ աւելի պիտի կանոնաւորուին եւ ընդարձակուին, յաճախակի կիրառութեամբ, յարաբերութեանց յաւելմամբ եւ աշխատութեան բաժանմամբ: Այժմ — կատարած բարեշրջութիւնն եւեթ հաստատելով—տեսէք թէ ո՛րքան բազմացած ու բարդացած ու փափկացած են պաշտօնք ընտանեաց, որք ամենակարեւոր գործարանն են ընկերութեան. տեսէք որքան զարգացած եւ ազնուացած է զուարճութիւնն, որ եւած ընտանեաց ծոցն ամփոփուած է, եւ որ չը կատարուիր՝ ընտանեկան յարկէն դուրս ալ եթէ կատարուի՝ առանց ընտանեաց մասնակցութեան. Տեսէք մէկ թանձրացեալ

պատկերն այսօրեայ համեստ Հայ երիտասարդի մը զուարճութեան նկատեցէք ընտանեկան յարկի մը հետագայ տեսարանն.—Հայրիկն ու մայրիկն իրենց միութենէն յառաջ իրար կը ճանչնային, իրար կատարեալ սիրով կը սիրէին, երկնային ըլլսերն եւ երկրային բոլսերն՝ ըստ բանաստեղծին՝ իրեւ սիրոյ թուղթ իրարու կը յղէին. իրենց բոլնին յատակագիծն եւ իրենց ամուսնական կենաց հիմնադիծն հրճուանօք կը պատրաստէին ու կը սրբագրէին ու կը կատարելագործէին հանապազօր։ Եկաւ հասաւ յանկացեալ օրն. եւ ծպտկահասակ էակներս—իրարու համար ծնած եւ իրարու համար տպրիլ ու մեռնիլ այն առաջին օրէն ուխտած—նոյն յարկին ու նոյն պատկին տակ մնացան. կրկին էութիւնք ի մի ձուլուեցան. քառեակ ձեռինք կցուեցան եւ վարդապոյն աւազան մը կազմեցին՝ ընդունելու համար երկնային բարեաց սերմունքն, երկնից օրհնութիւնքն, այգուն ցօղն եւ արշալուսոյն շողն, Թուչնոց Թեւէն ինկած փետուրներն աղուագոյն եւ հրեշտակաց ակնարկէն կաթած ջնորհքն ու գիտութիւնն։ Եւ ահա մանուկն եկաւ. եկաւ մանկիկն ըմպել այդ աւազանէն կենաց կաթիլն, արուեստեան ու բարութեան հեղուկն, ու ճշմարտին ու գեղեցկին ատուածային օշարակն. եկաւ մանուկն, ու կազմուեցաւ ընտանեկան սուրբ երրորդութիւնն. եկաւ մանուկն, եւ սկսաւ աղնուագոյն, անարատագոյն, գերագոյն զուարճութիւնն. երկու փոքրիկ այտեր ունի նա, մին մօրն ու միւսն հօրն համար. կրկին ականջ ունի նա, մին մայրական բանից ու միւսն հայրական խրատուց համար. ու բերան մ'ունի մանուկն, որով հեռագիտել պիտ՝ արտատանէ՝ հեռագ-

հետէ յաւէտ բարձրաձայն՝ մայր, հայր, հայրենիք, յոյս, յոյս, հաւատք ու սէր անուններն. եւ մայրիկը ու հայրիկն՝ իրենց սիրոյն այն մարմնացումն աշխարհէ յաշխարհ պիտի տանին յաղթապանծ ու հրճուագին, զայն աշխարհի եւ աշխարհն առ նա ցոյց տալու համար. եկեղեցի պիտի տանին զայն սէ պիտի տանին դպրոց. պիտի տանին զայն գեղատաւիղ ու գեղարուեստից տաճարներն. եւ հուսկ ապա, հայր ու մայրիկ ու մանուկ՝ սրտայոյզ պիտի ուղղուին բնութեան վեհավայր տաճարն, անհուն, աննման, անսպառ, ուր կը գտնէ բնութեան յաւէտն եւ առաջին գաւակն՝ նախանիւթերն ու նախատիպերն իր ամենէն աքանչելարուեստ արտադրութեանց: Ա՛յսպէս, տիեզերք համօրէն մանկան համար գաստարան մը պիտ՝ ըլլան. եւ իր մայրիկն՝ առաջին դաստիարակուհին մանկան, եւ հայրիկն՝ առաջին դաստիարակն,—որք մանկան պիտի բացատրեն բնութիւնն ու մարդկային ընկերութիւնն՝ իրենց բազմազան երեւոյթից մէջ յաւէտ նոր ու յաւէտ խոր, յաւէտ յուզիչ ու հրահանգիչ ու յափշտակիչ:

Ա՛հա այս է, Տիրուհիք եւ Տեարք իմ, նորաժամ Հայուն զուարճութիւնն: Ա՛հա այսպէս Հայ ընկերութեան մէջ բարեշրջեցան ու կը բարեշրջին յար աշխատութիւն, բարեպաշտութիւն, զուարճութիւն. այսպէս ահա կը զարգանանք օրըստօրէ նիւթապէս ու բարոյապէս, կրօնապէս ու մտաւորապէս: Մեր նախնիքն առանց թշնամանած ըլլալու՝ կրնամ ըսել— միմիայն իրօղութիւնն հաստատելու համար — թէ բոլոր իրենց գգայարանօք զրկեալ անզգայ էակներ էին հին բարի ժամանակին Հայք: Շնորհիւ Գիտու-

թեան՝ այլ բարիքներն սկսած ենք առատապէս վայելել՝ տիեզերքն այնքան այսօր մեծցած է, մինչ դի կաթիլ մը ջրոյ մէջ աչխարհ մը կը տեսնենք — մինչդեռ մեր նախահարց համար՝ կաթիլ մը ջրոյ չափ նշանակութիւն չունէին անսահման աչխարհներ՝ իրեւ աւազ իրենց գլխուն վերեւ ցանուած համատիւռ ու համաբեւեռ. եթէ մեր աչքերն անհունապէս մանրն այսօր կը տեսնեն, միթէ նուաճ դիտելիքներ ու նուաճ հաճոյքներ կ'ազդեն առ մեզ միւս զգայարանք: եւ առանց չափազանցութեան, այդ մանուկն՝ որ հպիւ երէկ լուսոյն բացաւ իր աչխուինքն՝ աւելի հզօր ու հարուստ չէ՞ մտաւորապէս քան հին Հայութեան ամենէն դիտուն անհատն. որովհետեւ՝ ժառանգականութեան օրինօք՝ որդւոյն անցան իր հօր մտաւոր յատկութիւնք եւ սոսկումնք. Ահա հաստատութիւն մը, որ կը նմանի մարգարէութեան:

Եւ մինչեւ որ այդ մանկիկն,—որ արքայազունէ մ'աւելի բարեբաստիկ է, պալատէ մ'աւելի վեհ յարկի մը մէջ՝ լմնատիպ տաճարի մը մէջ՝ ծնած ըլլալով,—եւ մինչեւ որ այդ մանկիկն ոտք ելնէ, մինչեւ որ այդ մանուկն ոտք կոխէ Պէրպէրեան վարժարանին ծաղկայատակ ատեղայատակ սեմոց վրայ, քանի՛ սերունդներ այս լուսոյ տաճարէն պիտ՝ ելնեն եւ դեռ խաւարին խաւերն Հայ ընկերութեան լուսով պիտ՝ ողողեն ու ծաղկներով պիտի ծածկեն: Յառաջիկայ տարիէն սկսեալ Պէրպէրեան վարժարանն ամեն տ'պիտի հանէ լեգէոն մ'ուսումնասէրներէ, որք անտարակոյս աւելի մեծ ուսումնական կարօղութիւն պիտ՝ ունենան քան չեն ունեցած եւ ոչ Հայ ուսումնարանի մ'աչակերտնե-

ըըն (1)։ Ա յժմէն եւանդագին կը ծափահարեմ եւ յառաջիկայ տարւոյն պսակաւորաց. իսկ այն ուսանողաց առհասարակ՝ որք աշխատեցան ու մրցանակ այս տմ ստացան՝ կու գամ ուրախակից ըլլալ ջերմագին յանուն խմբագրական մարմնոյն եւ յանուն ուսուցչական մարմնոյն։

Իսկ ձեզ, ով իմ նախկին ընկերակիցս Հասգիւղի Ս. Ներսէսեան վարժարանին մէջ եւ այժմ իմ ականաւոր եղբայրակիցս գրական ու կրթական ասպարէզներուն մէջ, քեզ աւելի զօրութիւն եւ աւելի բարօրութիւն կը մաղթեմ յաչէտ ի բոլոր սըրտէ. Սակայն եւ այս տաքիւ կը հաչակեմ, թէ յոյժ սակաւաթիւ անձինք Հայ ազգին մէջ հզօր եւ բարեբաստիկ են որքան դու. մատանդ մէջ գրիչ մը, քնար մը թեւոդ վրայ, գիրք մը ձեռքդ, կը գըրես ու կ'երգես ու կը վարդապետես արփւոյն ծագումէն մինչեւ ի մուտս արեւուն. եւ երեկոյին փափուկ ձեռք մը ճակատուդ սուրբ քրտունքն երկիւղածօրէն կը հաւաքէ, եւ առաւօտուն մանուկ ձայն մը մեղմիւ արդարի կամ վաստակաւորի քունէդ ըղձեզ կը զարթուցանէ։ Կը նախանձիմ ձեզ, ո՛ Պէրպէրեան, որովհետեւ ես առաւօտուն կ'արթննամ՝ մեր ծննդավայր Հասգիւղէն ի Պէշիկթաշ փոխադրուած այն պատմական զանգակին ձայնով, որ իմ մեռելներս ու մանկութեան իմ անուռեր օրերս ինձ կը յիշեցնէ. եւ երեկոյին, երբ դպրատունէն կամ խմբագրատունէն վաստակաբեկ վերա-

(1) Կ'իմանամ թէ Պէրպէրեան Վարժարանի Տնօրէնութիւնն յարմարագոյն առիթի մը Թողած է Վարժապետանոցի վերածել յիշեալ մեծահամբաւ վարժարանն. ուստի Պէրպէրեան Վարժարան ու Հայկական Կրթարան նոյն յայտագիրն ունին այսօր։

գառնամ ի տուն, հէդ մայրիկս իմ ճակատս կը սըրբէ այն թաշկինակով՝ որ թաց է դէռ իր ցերեկուան դէմն արտասուքներով... : Ո՛ Պէրպէրեան, կը նախանձիմ քեզ. ընարեալ ընկերուհի մը բոլոր ոսկեղինիկ անուրջներդ լրացուց եւ բոլոր ցաւալի կորուստներդ զրկիմ քեզ մոռցուց. եւ ահա մանուկ մը կուգայ լրացնել երանութիւնդ եւ վարդատիպ ապագային վրայ դարձնել արծաւի աչկունքդ :

ԱՌ ՓՈՔՐԻԿՆ ԳԷՈՐԳ ԿԻՒՄԻՒՇՃԵԱՆ

ՄՅՐԱՔԵՌԹՈՌՆԻԿՍ

Գիտեմ անունդ, աշխոյժ Գէո՛րգ.
Այլ ինձ յուշ ոչ ծընընդեանդ օր.
Ժըպտէ՞ր երկին՝ Շնորհաց զերթ քորթ,
Թէ՞ զՆիոպեայ դէմսն ունէր մօր.
Ըսէ՛, Գէո՛րգ :
Սակայն, զի՛ փոյթ. դու յար ժըպտիս,
Զըմրան ձագուկ կամ զարնան գառ.
Քա՛ղցր ակնարկես դու մերթ առ իս,
Առ հայրդ ու մայրդ, եւ առ ծընծմար.
Առոյգ Գէո՛րգ :
Եւ կասին աչքդ յա՛յն մայր, կուրի՛ւն,
Որ քեզ ետյ ծիծն, եւ սիրտն՝ ուղեյոյն.
Սէրնք բըղխեն կաթ, սիրտն՝ աղ՝ արիւն.
Կաթն ընտրես քաղցր, սպիտակագոյն.
Քընքոյշ Գէ՛որգ :
Ծընծմայրն. ահա՛ գերագոյն սէրդ,
Եւ կաթ՝ միակ բոյին սընունդդ.
Երբ փոքր ու վարդ բացուին շուրթերդ,
Մայրիկդ ի զո՞ւր կըրկնէ զանունդդ.
« Գէո՛րգ, Գէո՛րգ » :

Չո՛ւր զոչէ մայրդ. « Ո՛վ անդրանիկ
Ցոլք հո՛ւր հոգւոյս , մարմնոյս պատկեր.
Համբոյր նախ տո՛ւր մօրդ, եւ ծաթիկ
Ապա ծրգէ՛ ստեանց , ապա կեր
Խո՛րան , Դէո՛րգ : »
Չո՛ւր է . փափուկ ո՛չ մօր ջեր ծոց
Եւ աղու բանք , ո՛չ հօր գըգուանք ,
Խընդրէ մանուկն , — այլ խոհանո՛ց ,
Նըւագաշարժ եւ անկողնեակ.
Չէ՞ մի, Դէո՛րգ :
Շրջամբք՝ կաթ մեղր , ունկամբք՝ նըւագ
Աւրեալ մանուկն նընջէ յուշիկ.
Անաստո՞ւն է , բո՞յս ծէ հրեշտա՞կ
Մարդն՝ որ չունի տակաւին տիք.
Ի՞նչ ես , Դէո՛րգ :
« Ի՛նչ եւ լինիմ , ոգեւորի
Տունն երբ զարթնում , ժըպտիմ , ծըչեմ.
Աստղ մը յերկինս , ճի՛կ մը յերկրի,
Բաւ են փոխել աշխարհն յեղեմ. »
Զայնէ Դէորգ :
Դիտեմ անունդ այժմ. —Խինդ-զօդ-կեանք.
եւ զօր ծընիդ յիշեմ ահա .
եկիր ի լոյս յօրն , ուր համայնք
Վերկենցաղին յերգ , յովսաննա :
— ժըպտի՛ Դէորգ :

ՀԱՄԱՌՕՏ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹԵԱՆ

ԳԼՈՒԽ Դ.

« Ուխտեւտաններորդ դարուն հասարակօրէն , յորժամ բնակեւտականք ի Ֆռանսա յառաջ կը բե-
րէին եւ յառաջ կը վարէին տնտեսագիտական շար-

ժուժն, Սկովտիացի մեծ իմաստասէր մ՚ալ յԱնգլիա կը վարդապետէր ազգաց հարստութեան սկզբունքներն: Հակառակ Ֆռանսացի տնտեսագիտաց՝ որք կը նախասիրէին վերանալ ի հանրական տեսութիւնս, Ադամ Սմիթ՝ Անգլիացւոց յատուկ գործնական միօքն՝ յարեցաւ մանուկն ու մանկաց, մերձեցուց իրարվ իւննեն, համեմատեց ու դատաւորեց զսոյնս, եւ յայնոցիկ հետեւութիւններ հանեց հատատուն ու փորձառական. ուստի եւ Բնավաբանականներէն տարբեր արդեանց յանգեցաւ կլասգօուի դասատուն: Երկուս դպրոցներն, Անգլիականն ու Ֆռանսականն, իրարու կը նմանէին մանաւանդ իրենց անկեղծ սիրոյն առ գիտութիւն եւ առ մարդկութիւն. մինչ Բնավաբանքն հոգն եւեթ կը նկատէին իբրեւ արդիւնաւէտ զօրութիւն, Ադամ Սմիթ այդ զօրութիւնն յաշխատութեան գըտաւ, եւ այս լուսաւոր գաղափարն ամենահաստատ հետեւանաց ծնունդ տուաւ:

Ադամ Սմիթ հետապայ բանից մէջ կը համառօտէր իր մտածումն աշխատութեան արդիւնաւորութեան վրայ. « Ազգի մը տարեկան աշխատութիւնն է « նախնական այն ապրուստն, ուրկէ կը քաղէ սոյն « ազգն իր հարստութիւններն, այսինքն իր սպառման հարկաւոր բաներն, եւ կամ այն բաներն՝ ո« րոց միջոցաւ կը հայթայթէ միւս ազգաց ձեռօք « յառաջ բերուած արդիւնքներն: » Ապա ուրեմն, հարստութիւնն իրաց փոխանակելի արժէքին (valeur échangeable) մէջ կը կայանայ. կրնայ ստեղծուիլ, յաւելուլ ու ջնջուիլ. եւ աշխատաւոր դասերն՝ այս սկզբան հետեւութեամբ՝ հոգատարաց այլ եւս հարկաւոր չեն յաւէտ:

Երբ անգամ մը հարստութեան՝ աշխատութիւնն աղբիւր ճանչցուի, տնտեսութիւն (économie) ու խնայողութիւն (épargne) յայնժամ կ'ըլլան միակ միջոցն հարստութիւն դիզելու, այսինքն դրամագլուխներ (capitaux) ստեղծելու: Տնտեսագիտական այս մեծ ճշմարտութիւնն հռչակած տուեն Ադամ Սմիթ իր նախորդաց աշխատութիւններէն օգտելով՝ զերծ մնաց բոլորովին Ամերիկական դրութեան մոլորութիւններէն, ըստ որում հարստութիւն նկատուց ոչ միայն ոսկին եւ արծաթն, այլ ամեն բան որ արդիւնք է մարդկային աշխատութեան: Աշխատութիւնն աքանչելի կերպիւ կը վերլուծէ մեծ անտեսագէտն, նաեւս ցոյց կուտայ զտաջինն՝ Աշխատութեան բաժանման (division du travail) հրաշալի բերք արդիւնքներն, որք ընդհանրապէս անծանօթ էին ապաքէն, այլ ոչ այնքան պարզապէս ու հզօրապէս ապացուցուած:

Յետ վերլուծման աշխատութեան բաժանման, Ադամ Սմիթ պարտէր բացատրել թէ ինչպէս աշխատութեան արդիւնքներն իրարու հետ կը փոխանակուէին դրամոյ միջոցաւ. եւ տուաւ այդ բացատրութիւնն՝ առաջին անգամ հաստատելով գնոյ բարձրացման ու խոնարհման վրայ ընծայումի ու խնդրումի (offre et demande) ազդեցութիւնն, արդեանց չրջաբերութեան մէջ դրամոյ պաշտօններն ալ միանգամայն բացատրելով: Այս առթիւ կը յայտնէ նաեւ կատարեալ տեսութիւններ՝ վարկի (crédit) եւ Դրամատանց (banques) վրայ:

Որպէս տեսանք վերեւ, հարստութեանց էական հանգամանքն է փոխանակելի արժէքն. Այդ արժէքն՝ ի կիրառութեան կամ օգտակարութեան արժէ-

ին (valeur en usage ou d'utilité) կը տարբերի սա նկատմամբ որ՝ առաջինով չատ բան կրնայ դնուիլ, մինչ երկրորդն՝ օգտակար ըլլալով հանդերձ՝ փոխանակութեան առարկայ չը կրնար լինիլ:

Հարստութիւնն ստեղծուելէ յետոյ, զայն յերկուս մասունս Ատամ Սմիթ կը բաժնէ. մին, որ անմիջապէս կամ մօտաւորապէս պիտի սպառի. միւսն, որ իբրեւ դրամագլուխ պիտի գործածուի՝ հասոյթ մը բերելու համար:

Ատամ Սմիթ եզաւ որ նախ յայտնեց գաղտնիքն աշխատութեան այն մեծ զինուց, ըսել կ'ուզեմ մեքենայից (machines). երեսան հանեց մեքենայից բազմազան, անհուն ու տեւական ծառայութիւններն, առանց սակայն թաքուցանելու նոցա վաղանցուկ անպատեհութիւններն ալ:

Քանի որ ամեն ոք կարօղ էր աշխատութեան միջոցաւ իրաց արժէք մը, կամ՝ տնտեսագիտական լեզուաւ՝ փոխանակելի արժէք մը տալ, քանի որ այլ եւս չը կային անարդիւնաւոր արհեստներ, հետեւաբար ամեն ոք պիտութեան պարտէր հասուցանել իր արոց բաժինն: Անգլիացի տնտեսագէտն՝ որպէս կը տեսնուի՝ հաւատարապէս կը գոհացնէր Գիտութիւնն եւ Արդարութիւնն:

Այսպէս, Ատամ Սմիթ, Ֆռանսայ տեսած ու Ֆռանսացի տնտեսագիտաց հետ յարաբերութիւններ ունեցած ըլլալով, սոյն ծանօթութենէն ու սոյն յարաբերութիւններէն մեծապէս օգտուեցաւ. Սակայն Ֆռանսական դպրոցին ինչ ինչ մոլար վարդապետութեանց դէմ ալ հակադրծութիւն մ'ըրաւ իր հզօր ու խորին դիրքով, որ ցայսօր զարմացում կը պատճառէ գիտնոց եւ իմաստասիրաց: Կուզարկու-

թիւնք ի վերայ բնութեան եւ պատճառաց հարստութեան ազգաց. այս է՝ կոթողական այն դրքին անունն. Որքան վարդապետական, նոյնքան ալ վիճաբանական է սոյն գործն. որովհետեւ Ֆռանսական դպրոցին մոլորութիւնք մեծ անուանց հովանաւորութեան ներքեւ Եւրոպիոյ մէջ կը տարածուէին, եւ հարկ էր հերքել այդ մոլորութիւնները: Ատամ Սմիթ ինքն ալ անչուշտ ղերծ չէ մոլորումէ. գոլորշինակ, երբ նիւթական իրաց մէջ հատատուած արժէքից միայն կը վերապահէ հարստութեան հանգամանքն, երբ ըստ արժանւոյն չը գնահատեր ընդհանուր արտադրութեան վրայ վաճառականութեան ազդեցութիւնն, եւայլն: Սակայն, քանի մը վրիպաց դէմ որքան անվրէպ սկզբունքներ հռչակեց. Այն աննման վերլուծմամբք՝ զոր տուաւ տնտեսական երեւութից, տրամաբանական այն անքննհելի կոթովք՝ որով հերքեց տնտեսագիտական մոլորութիւնները, իր դիտող ու թափանցող ու խորհրդածող մտքով, որքան նպաստեց Տնտեսագիտութեան հիմնարկմանն ու ծաւալման, եւ ընդհանրապէս մարդկային մտաց զարգացման (Պըքլ):

Ատամ Սմիթ Սկովտիոյ մէջ ծնաւ 1725 ին եւ մեռաւ 1790 ին: »

ՀԻՒԾԵԱԼ ԱՂՋԻՆ

Հէ՛զ գեղեցիկ աղջիկ... Տեսեր անկանի՞ն...
Ցերկամունդ յածին ըստուերք դամբանին.
Նիրհդ է խոռով յո՛յժ, եւ իբր երա՛զ մ'արձնութիւնդ
Մէն մի ճաճանչ արիւոյն ըմպէ վա՛ռդ արիւնդ...

Անտես այն ծեռք, զոր մարմնոյդ վրայ ցանգ ըզգաս,
Ձե՞րմ է ձէ ցուրտ, ծեծե՞ւ է ձէ ծանր... ո՛հ, լա՛ս.

Ժա՞նս ախտն այրէ , սաւուցանէ զքո ճակաս.
Մահուա՛ն ըզգաս ծեռքն , եւ մերժե՞ս դու զդեղհաս ։

Յաւին աւ դուրս աչքդ , ականջդ է հաւնոցին .
Յարեան վառեակքդ , ըզքե՛զ կոչեն անծկագին.
Եւ դու կոչե՞ս փրկութեան քաղցր ըզհրեշտակ...
Ի զո՞ւր , հէ՛զ կոյս . ի քոյդ բախեն ո՛չ ղընակ ։

Սակայն յաճախ տեսնես հրեշտակս հոյլ ի հոյլ ,
Եւ քեզ Քրիւ՛ քերովբէից լինել քոյր .
Դողան ո՛չ եւս ծունգք քո , ծայնդ ո՛չ եւս ՚աղօս.
Թըռչիս , պարես , երգես , շուա՛ս զերդ աւօս ։

Ախս հազն , աւա՛ղ , տենդն ու բըժիշկ , ընտանիք
Զքեզ ի լուսոյն յարկացն ածեն խանդ յերդիք.
Հազա՛ս , ցընցուի մարմինդ , հոգիդ նըւաղի ,
Եւ քո բերան զա.տօսր ըմպէ դառնադի :

Ընտանի՛ք . . . ո՛հ , ընդ միշտ Ծոդին զքեզ՝ մանուկ՝
Հայրդ ու մայրիկ . վաղ մընացիր որբ, եղո՛ւկ .
Բաւեզորով , այլ ծեր ամոլ մ՚անորեակ
Զքեզ ողեգրեց . վարձքն իւր՝ քո դէմք անուշա՛կ ։

Ա՛յդ՝ ընտանիքդ . — Ամոլ ամօք . Ո՛չ գիրկ մօր ,
Ո՛չ ճակատուդ վրայ ջերմ համբոյր խաւեաշ հօր ,
Վարդափըթիթ ա՛չ այտք եղբօր , քեռ սիրուն .
Այլ սեւ խաւշոմք եւ հերք ճերմակ . Ի՞նչ զարուն :

Այդպէ՞ս անցաւ զարուն կենացդ , հէ՛զ աղջիկ .
Երկու ծերոց մէջ ծիւնահեր , անծաղիկ .
Հաւերդ էին բոլոր հըրճուանքդ — եւ երկու
Բանաստեղծք որբ , մելամաղձոս , ողբերգո՛ւ . . .

Մինչ դու հաւուցդ , երկնի Քըռչնոցն հայէիր ,
Ակնարկէին աւ քեզ նոքա սիրալիր .
Երգ մ՚էր Քըռչնոյ՝ խօսակցութիւնդ , եւ երկնի
Պատառ մ՚էին ժըպտո՛ւն աչկունք քո ծաւի ։

Հէ՛զ գեղեցիկ աղջիկ , հազա՛ս , տոչորի՛ս.
Քայլս՝ օրն ողջոյն՝ առնուս հազիւ դու չորիս ։

Փայլփլին կայլակք քըրտանց յամբիծ քո ճակաս .
Ո՞ւր Թաքչէին նախ մարգարիտդ այդ առա՛տ... :

Մարգարի՛տ . ա՛հ , մահո՛ւ քըրտունքն են դոքայ .
Հասա՛ւ աշուն , տերեւն ոսկին վրայ քըա՛յ .
Աւերն է գաղջ , զովանան օդք , հովուն ծայն
Եղերե՛րգ մ'է . — բացուին փոսք նեղ , խոր , երկա՛յն :

Դարձի՛ր , Աշո՛ւնդ , յետս . եւ դու , Մա՛հ , հեռացի՛ր .
Նոր կեանք կուսին տո՛ւր , ո՛ Գարուն շնորհածիր .
Ծերոց նեցուկն է , պահապանն հաւերուն ,
Մանկանց հրեշտակն , եւ սըրտակիցն որբերուն :

Մանկունք եթէ չէին յիւրում տըխրիկ տան ,
Անծկաւ կուսանն երթայր խնդրել հեռասան
Մատաղ մանկունս , ոյց մերթ շաբար , միշտ համբոյր
Բաշխէր , ի վարձ ընդունելով ծաղկանց քո՛յր :

Այլ քան զըւարթ մանկտին նա զորքս հարցանէր .
Զորք աղջըկունս , զորք պատանիս , զորս հանէր
Անոյշ ժըպտովն ի մեայլ վըհէն Թախծութեան .
Եւ զմեզ յորքունս սիրէր հիւծեալն՝ յաւիտեա՛ն . . .

Զոհան եւ զիս... Վա՛հ , գեղեցիկ հէ՛գ աղջիկ . . .
Վա՛հ , փըրկութեանդ , ըմժըշկութեանդ հրնար չի՛ք...
Վա՛հ , բոլոր հատք , բոլոր կաթիլք , բոլոր բոյսք
Բոլոր խընամք , բոլոր մաղթանք , բոլոր յոյսք ,

Պիտ՝ ի դերե՞ւ ելնեն... Ցանկում տերեւոց՝
Անծուկ , երկայն ու խորունկ փոսն հիւծկոց
Պիտի բացուի՞ քեզ համար ալ , հէ՛գ աղջիկ ,
Հէ՛գ գեղեցիկ , սիրասենչի՛կ , սո՛ւրբ աղջիկ. . . :

ՉԱՏԻԿ

Բ.

Քահանայն , երբ տեսած էր որ աղջիկն նման հարցումներ կ'ուղղէր Սադմոսկն կամ Աւետարանէն եւ ինքն այդ հարցմանց

անկարօդ կ'ըլլար պատասխանել, Նուարդն հանած եր դըպրոցեն՝ ըսելով. « Աղջկան մը համար այսքանը բաւ է : » Ես՞դ երեցկինն, — որ անյարմար ամուսնութիւն մ'ըրած եր այն անշնորհք, անուս, անուսումնասեր քահանային հետ, — կը փափաքեր որ Նուարդ աւարտեր դպրոցական ընթացքն : Այլ մօրն ու դստեր սրտաստուղից սղերսքն անգօր եղան կակղել Տէր Ցարութիւնին սիրտն, որ իր Սաղմոսին ծածկոյթեն կամ իր օդիի բաժակին յատակեն աւելի կարծր եր : « Ո՛չ. » պոռաց վերջին անգամ քահանայն. « Պատուելիները միայն աղեկ կարդալ գիտնալու են. *գիրք* անոնց *գիւնաբեր* կարդալ սորվուցունել է. իմին աղջիկս ես վարժունի ընելու միայն չունիմ. մեկ աղջկան մը համար ասչափ կարդալը կ'օգտէ. շատ է *պիղծ* : Լըմընցաւ. *արթնի* մար ու աղջիկ մեկ ըլլալով *խափա* մի տանիք. ես ինձի ինկածը ըրի, ասկե անդին Աստուած իննէ քան չի հարցուներ աւուրն դատաստանին. Անմեռ:»

Այն միջոցին եր որ երեցկինն օր մը Նուարդին հետ յայց եր եւած իր անդրանիկ ամուսնացեալ աղջկան, որ նոյն օրն նաեւ կ'ընդուներ Զատիկի մօր այցելութիւնն : Նուարդ, որ ըիւր աղջկանց մէջ իր գեղեցկութեամբն յաւետ կը փայլեր, նոր աննկարագրելի հրապոյր մ'եր ստացած այն օրերն՝ ի շնորհս այն ամենախորին տրտմութեան որով համակուած եր իր գգայուն սիրտն, յորմէ հետէ չուներ դառ՝ ընդունելու, չուներ դառ՝ պատրաստելու, չուներ զբաղար սպասրերութիւններ՝ վերլուծելու, չուներ բուսաբանական խնդիրներ՝ լուծելու, չուներ պատկեր՝ գծագրելու, չուներ դաստիարակներ՝ խրախոյսներ լսելու, չուներ ընկերուհիներ՝ միասին ու միասիրտ յոյսեր տածելու, ու քաղցրիկ խօսքեր միմեանց հետ մնջիկ փոխանակելու. ու խօսելու մանկութեան ոսկեղենիկ աւուրց վրայ, որպես զի նոցա հոգեզուարճ վայրն ներկային վրայէն անհետ ըըլլայ բոլորովին, ու խօսելու նաեւ ապագային վրայ, որպես զի մօտենայ մեծախորհուրդ այն ժամանակն որ՝ պատանեկան կամ կուսական սրտին հատուածակողմովն՝ անորոշ անպատում վայելիլմամբ կ'ընդերեւի յաւետ: Ստանհատոյց մանկան մը նման եր Նուարդ. Աւետեաց երկրին սահմանաց վրայ հազիւ ոտք կոխած սրտատրոփ, անտի բոնի յետս դարձուած հակի մը կացութեան մէջ եր՝ հէ՞գ ուսումնատենչ աղջիկն. Անհասկնալի կը թուեր նմա թէ քահանայ մը, Աւետեաց երկրին

աստուածընտիր ռահվիրայ մը — որոյ մեծագոյն գործն ընթերցումն է, Սուրբ Գրոց ընթերցումն ու ծանօթացումն, անձա՛ռ գմայլմանց աշխարհին աղամանդեայ դրանց բացումն,— իր դատերն առջեւ ամեն գիրք ու գրական գոհարք ընդ միշտ փակէ. բէ զայն առտնին տնտեսութեան անձուկ շրջանակին մէջ՝ որպէս ազատ թռչունն յերկաթեայ վանդակի՝ փակէ յաւէտ ու բանտարկէ: Կը խորհէր Նուարդ. իր անհանգո՛յց հոգեական անյոյժ առեղծուածոց կը հանդիպէր եւ անհնարին տագնապանաց կը մատնուէր. զարմանք ու կսկծանք կը զգար թէ՝ Տէր Հօրն ակամայ կը հնազանդէր. « Արդեօ՞ք կը սխալիմ. » կը հարցնէր ինքնին. « Արդեօ՞ք պարտաւոր էի կուրօրէն հնազանդիլ Տէր Հօրս, օրհնելով իր կամքն եւ կրկնելով Երկրաւոր Հօր ուղղեալ սուրբ բանքն՝ *Եղիցին կամք քո*, եւլն. Սակայն եթէ կը սխալիմ ես, մա՛յրս ալ միթէ կը սխալի. մայրս, երեցմայրս, պաշտելի մայրս, որ երեցհօրս չափ, որ երեցհօրմէս աւելի յարգանաց ու համակրանաց կ'արժանանայ համայնից կոդմանէ: » Բահանային աղջկան այս ներքին տագնապն, այդ գանգուլ գայրացման ու յուսահատութեան հնդամուդուկ արտասուքն՝ որք երբ երբեմն իր գեղարոյր աչաց մէջ կը փայլփլէին, այն ջերմեռանդն ադօթքներն՝ որք հաւատացեալ կուսեկիսն հոգւոյն խորերէն առ Աստուած չառախ կը բարձրանային որպէս զի Բարձրեալն ներշնչէր քահանային՝ վերստին դալոց յղել իր դստրիկն. այս ամենն, այո՛, շնորհազեղ Նուարդայ դիմացն անասելի բացատրութիւն մը կու տային: Դուն ուրեք պատկերանի մը կը դիպի գտնուիլ այսպիսի տիպարի մ'առջեւ. Սրտին բոլոր հակընդդէմ զգացմանց անլուր պայքարն էր՝ որ երեքտասանամեայ հանճարեղ ու հրաշագեղ աղջկան մը դիմաց վրայ հրեղէն իմն լեզուաւ կ'արտայայտուէր. անմեղութիւն եւ գիտակցութիւն, հաւատք եւ երկբայք, յոյս եւ անյուսութիւն, բողոք եւ համակերպութիւն, ըսե՞նք արդեօք՝ դժոխք եւ երկինք, միմեանց դէմ կը մարտնչէին. *Դրախտ կորուան յոյն* մէջ նկարագրուած գուլպարէն աճեղագոյն եւ վճռագոյն չէ՞ր՝ իր սիրտը հօր դէմ նորափթիթ աղջկան մը պայքարն. Անկեայ հրեշտակ մը չէր Նուարդ. եւ յո՛յս կը խնդրէր Աստուծոյ պաշտօնեային որ՝ յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ՝ կը պատասխանէր ա-ներկիւղ դժոխոց բանիւն. « Ի խաւարի գնայցես: »

Տիկին Զաքարեան — Զատիկի մայրն — անյագաբար կը նայէր Նուարդին, եւ իր նայուածքն՝ ընտանենալով այդ գեղեցկութեան՝ չէր ըրեր երբեք ու չէր յափրանար. ընդհակառակն, ամեն անգամ որ վշտաբեկ գեդանի պատանուհւոյն վրայ կը դառնար այդ մոգեալ մսագնիացեալ նայուածքն, ամեն անգամ նոր բացատրութեամբ մը նմա կը ներկայանար այն դէմքն։ Երեւոյթ մը, երազ մը, թէ կենդանի՞ կ՚էր։ Ո՛հ, աներկբայ, Տէր Յարութիւնին՝ իր խոստովանահօր կրթուսեր աղջիկն, Նուարդն էր՝ որ նստած էր իր դէմ։ Եւ Տիկին Զաքարեան՝ գերմարդկային ճգամբք կը գոպէր զինքն՝ այդ երկնային եակն իր զրկաց մէջ չը սեղմելու եւ նմա չը գոչելու համար. «Ի՛մս ես, իմ ընտրեալս ու Զատիկիս խոսեցեալն ես, եւ իմ հարսս պիտ՚ըլլաս դու. եւ անհնար է որ ես զքեզ չը տեսնեմ ամեն օր՝ մինչեւ որդւոյս ձեռ պսակմանդ երանաւէ՛տ օրն։»

Մինչ Զատիկի մայրն անյագ սքանչացմամբ կը դիտեր քահանային աղջիկն, յարաճուն զմայլմամբ ու յուզմամբ կ՚ունկնդրէր սա եւս Զատիկի քեռ խոսակցութեանն, իմաստալի, հանճարալի, մերթ բարձր ու մերթ պարզ, այլ անարատ լեզուաւ եւ անսոզիւտ կարգաբանութեամբ հանապազ։ Տիկին Զաքարեան՝ որպէս զի կատարեալ ըլլայ իր հոգեկան արբեցումն՝ ուզեց շարժել Նուարդայ շրթունքն, եւ հարցուց թէ վարժարանին մէջ ի՛նչ կ՚ուսանէր, ո՛ր ուսումներն աւելի կը սիրէր։ Բաժակն յորդելու համար կաթիլի մը կը սպասէր. եւ այդ կաթիլն եղաւ Զատիկի մօր հարցումն. Նուարդայ սիրտն ամպի մը նման պայթեցաւ։ Երեցկինն եւեթ էր գիտակ իր աղջիկն հալեցնող վշտին եւ իր արտասուաց պատճառին. Տիկին Երմոնիային — քահանային անպրանիկ դստերն — համար առնդուած մ՚էր իր դեռատի քեռ այս անակնկալ եւ անդեալ յուզումն. նոյնպէս Օրիորդ Զաքարեան ինքնին կը հարցնէր թէ իր մօր հարցումն ինչ բան ունէր վիրաւորիչ կամ վհատեցուցիչ. իսկ Տիկին Զաքարեան որ՝ գիտակցութիւնն ունէր իր ուսումնասիրած դստեր կրթական առաւելութեանց եւ այդ առաւելութեամբք կը զոռոզանար՝ չար նախանձու վերադրեց ակամայ Տէր Յարութիւնին աղջկան յուզումն. եւ սակայն ինչպէս ըլլար, ի՛նչ բարոյական թերութիւն ալ Նուարդ ունենար, Զատիկի մայրն որոշած էր որ՝ Օրիորդ Նուարդ Տէր Յարութիւնեան՝ Տիկին Նուարդ Զաքարեան պիտ՚ըլլար։

Դժուարաւ հանդարտեցաւ Նուարդայ յուզումն։ Երեցկինն, ոյր տրտմութիւնն որդեկորոյս մօր մը թախծութեան գրեթէ կը հաւասարէր, ոնպատեհ չը համարեց յայտնել իր աղջկան սրտայուզութեան պատճառն. յարմար դատեց մանաւանդ Տիկին Զաքարեանին առջեւ պսպղել իրաց վիճակն, յուսալով որ սոյն ազդեցիկ Տիկինն՝ իր խոստովանահօր կամաց վրայ ներգործելով՝ կարենայ յորդորել Տէր Յարութիւնն որպէս զի շարունակէ յղել ի վարժարան իր բարեյոյս աղջիկն։

ՂԱԶԱՐ ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆԻ

ՄԷԿ ԱՆՏԻՊ ԳՈՐԾՆ

Բերկրութեամբ իմացանք թէ հանգուցեալ Ղազար Յովակիմեանի թղթոց մէջէն իրաւաբանութեան գրքի մը ձեռագիրն ելած է, զոր պրպտեալ գրագիտին ապգտկան եւ մեր բարեկամ հանրածանօթ փաստաբան Մեծապատիւ Թորոս Էֆէնտի Սարաճ մտադիր է եղեր ի լոյս ընծայել իր ծախիւք։ Սակայն հանգուցելոյն պարզամիտ ընտանիքն այնպէս կարծելով թէ՝ Սարաճ Էֆէնտի հազարաւոր ոսկիներ պիտի չահի սոյն գործին հրատարակութենէն, մերժեր է տալ ձեռագիրն։ Եւ այսպէս ուսանօղութիւն ու հասարակութիւն պիտի կրկնին օգտակար գիրքէ մը, որ պիտի դար նաեւ կենդանացնել հմուտ սրքան համեստ վաղապրաւ հեղինակի մը սիրելի յիշատակն։

ՆՈՐԱՏԻՊ ՄԱՏԵԱՆՔ

Հ. ՍԵՐՈՎԲԷ ՏԷՐՎԻՇԵԱՆ. — *Հնդեւրոպական նախալեզու.*

ՆՈՐԱՅՐ Ն. ԲԻԶԱՆԴԱՑԻ. — *Ցռանասահայ քառագիրք.*

ՏԻԳՐԱՆ Ս. ՍԵՓԵԱՆ. — *Ներշնչմունք.*

Թաղառական Հրեայի թարգմանութիւնն ի Տ. կարապետ Իւթիւճեանէ՝ պատկերազարդ տպագրութեամբ սկսած է Պէրպէրեան տպարանէն հրատարակուիլ թերթ առ թերթ։